

אור שמח

הלכות נזקי ממון פרק יד הלכה י – סיום נזקי ממון

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "משך חכמה" על התורה

עם ביאור אור הבינה - מאת יצחק בירך דסקל

גליון מס' א - תשפ"ז טל: 052-7611435 מייל: y.b.daskal@gmail.com כל הזכויות שמורות ©

הלכה י

[י] והיה¹ גדי כפות לו כו':

בהמגיד² ויש מי שפירש, דוקא כפות, וכן עיקר. לפי הך שיטה פירשו תוס' (ב"ק כ"ב ע"ב ד"ה והיה), דהך דאמר בסוף פ' כיצד

¹ ז"ל הרמב"ם: "המדליק בתוך שדה חבירו ויצאת האש ונאכל הגדיש והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב, שכן דרך בני אדם לעשות בגדיש, היה עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו פטור". עכ"ל הנה בבבא ראשונה כתב, דאם העבד סמוך לו ולא כפות, היה לו לברוח ואינו חייב עליו מיתה, לכן אין קם ליה בדרכה מיניה, וחייב על הממון שהזיק דהיינו הגדיש והגדי. ובבבא שניה כתב, דאם העבד כפות, חייב על מיתת העבד, ופטור מחיובי ממון, דקם ליה בדרכה מיניה.

² פירוש: ועל מה שכתב הרמב"ם בבבא ראשונה "גדי כפות" חייב, משמע שאם הגדי אינו כפות פטור, כיון דהיה לגדי לברוח. והנה הרב המגיד כתב וז"ל "יש מי שפירש, דגדי כפות ל"ד, אלא אפילו סמוך חייב, מפני שאינו בן דעת לברוח. ויש מי שפירש דוקא כפות, וכן עיקר" עכ"ל, ומובא שני שיטות אלו בתוס' בבא קמא (כב, ד"ה והיה), ורש"י (שם), סובר דבגדי אפילו אינו כפות חייב דשורו כממונו כדלהלן.

דגרסינן בבבא קמא (כז, א) "אמר רבה, הניח לו גחלת על לבו ומת פטור, על בגדו ונשרף חייב כו', בעי רבה הניח גחלת על לב עבדו מהו, כגופו דמי או כממונו דמי, אם תמצא לומר כגופו דמי שורו מהו, הדר פשטה עבדו כגופו שורו כממונו" ע"כ, מבואר דאם מניח גחלת על לבו של אדם והיה יכול לברוח, המניח אינו חייב דהיה לאדם לברוח, ואם הניח על בגדו חייב דהבגד אינו יכול לברוח. ואם הניח על לב עבדו דינו כגופו, דהיה לו לברוח, ואם הניח על לב שורו חייב, דלא אמרינן בשור דהיה לו לברוח. ומכאן מוכיח רש"י שיטתו, דבגדי לא אמרינן היה לו לברוח.

והקשו התוס' לפי הסוברים דאמרינן בגדי דהיה לו לברוח, והשורף גדיש אינו חייב על הגדי אלא אם היה כפות, מדוע אמרו "שורו כממונו". ותיצרו, דבאמת בגדי גם אמרינן היה לו לברוח, ומה שאמרו שורו כממונו ועבדו כגופו, כל הסוגיא איירי בענין אחר לגמרי, דאיירי שהגדי או העבד כפות, ובעליו עומדין לידו, דבבגד אמרינן שאין חייבין הבעלים לסלק הנזק, ולכן חייב השורף אפילו בעליו עומדין שם, ועל זה חקרו בגמ', האם עבדו כפות ובעליו עומדין שם, או גדי כפות ובעליו עומדים שם, האם חייב, דהיינו האם אומרים דהיה לבעלים לסלק מהם הנזק, ועל זה שעבדו כגופו, ויש לבעלים לסלק את הגחלת מלבו, והמניח אינו חייב, אבל גדי כממונו, ואם היה כפות, ובעליו עומדים שם, אינו חייב לסלק את הגחלת, ולכן חייב

(שם כ"ז ע"א) דשורו כממונו, מיירי בכפות והבעלים אצלו, יעו"ש.

ושם³ (ה' חובל פ"ד הכ"ב) הסכים לשיטת רבינו דבאינו כפות, ומשום דאינו בן דעת להסיר הגחלת מעל לבו. וצ"ל דסבר כהך פירוש שהובא ברש"י במשנה דהכונס (שם ס"א ע"ב ד"ה היה

המניח, אבל אם הגדי אינו כפות, פטור המניח, כיון דהגדי בעצמו היה לו לברוח, לכן בנידון דידן פטור אלא אם כן היה כפות. העולה מזה, דהשורף והיה גדי כפות נחלקו האם אמרינן בגדי דהיה לו לברוח, והרב המגיד מכריע כאן דאמרינן בגדי דהיה לו לברוח, ורק בכפות חייב. ומחלוקתם תלויה בביאור הסוגיא בכציד הרגל, שם.

³ פירוש: והנה הרמב"ם כתב בדין ההוא, וז"ל "(חובל ומזיק ד, כב) עבדו של אדם כגופו ובהמתו כממונו, כיצד, הרי שהניח גחלת על לב עבדו של חבירו ומת כו' ואם עשה כן לבהמת חבירו חייב וכאילו הניח הגחלת על בגדו ונשרף שהוא חייב לשלם, וכן כל כיוצא בזה" ע"כ, מבואר דהרמב"ם מפרש הסוגיא כרש"י שם, דלא איירי בכפות ובעליו עומדים עליו, אלא מפרש האם אומרים דהיה לו לברוח, ופסק דבגדי לא היה לו לברוח, וחייב אפילו אינו כפות, והרב המגיד כתב על דברי הרמב"ם שם, וז"ל "עבדו של אדם כגופו ובהמתו כממונו וכו'. בעיא דאיפשיטא שם ס"פ כיצד הרגל בב"ק (דף כ"ז) ופירשה רבינו כפירש"י ז"ל וכפר"ח ז"ל עכ"ל, והיינו מה שפירשנו לעיל. הנה סתם הרב המגיד כדברי הרמב"ם, וסותר את עצמו, דכאן פוסק כהרמב"ם שבגדי לא אומרים היה לו לברוח.

וצריך לומר דהרב המגיד סובר כמו הפירוש שפירש רש"י להלן בהכונס, וז"ל רש"י (סא, ב) "ובגדי לא שני לן בין כפות לשאינו כפות, ואידי דנקט בעבד נקט בגדי. ואיכא דאמרי, בגדי נמי דוקא נקט סמוך פטור דהיה לו לברוח, והכי קאמר, היה עבד כפות לו או גדי סמוך לו פטור, ואף על גב דפשיט בשילהי פ' שני (כז) שורו כממונו, דאם הניח גחלת עליו ונשרף חייב, התם הוא דהניח על גבי שור דלא היה לו לשור ליטול, אבל הכא היה לו לברוח" עכ"ל, הנה בפירוש הראשון כתב כשיטתו, שבגדי לא אמרינן היה לו לברוח, וחייב אפילו אינו כפות, ובפירוש השני פוסק דבגדי אמרינן היה לו לברוח. והקשה רש"י, מכיצד הרגל דמניח גחלת על לב שור לא אמרינן היה לו לברוח, ומחלק, דבהמה אין לה דעת ליטול הגחלת מלבה, אבל יש לה דעת לברוח מאש, לכן במניח גחלת חייב אפילו לא היה כפות, ובשורף את הגדיש היה לו לברוח, וסובר הרב המגיד כשיטה זו. ושיטה זו מחוורת מאוד, שלפי זה פשט המשנה בהכונס מדוקדק מאוד, דקתני דחייב דוקא בגדי כפות, וכן פשט הסוגיא בכיצד דשורו כממונו].

אור שמח

הלכות נזקי ממון פרק יד הלכה י – סיום נזקי ממון

לברוח, ופשע הבעלים במה שהניח אותה בחמה, או מי שדחף אותה לתוך המים חייב, אף אם יכולה לעלות, וכמוש"כ רבינו הלכות חובל ומזיק פ"ד הכ"ב, וכן כי נפלה לתוך המים, תו פשע הבעלים שלא נזהר לשומרה, דאימור לא היה בה דעת לעלות, לכן פטור מצמצם, ולפ"ז בנזקי אדם דהוא בן דעת, והיה בודאי עולה מן המים, חייב מצמצם. ולא מתחורר דהך דאמר (שם), רוצח הוא, יעו"ש היטב, ודו"ק:

ולכאורה⁶ משמע דבבהמה ג"כ שייך דהיה לה לברוח, מהא דבירושלמי פ' ח' דכלאים ה"ב פריך, על הא דאמר דמנהיג בקול בכלאים לוקה דחזינא דקול כמעשה, והתני טיפח כנגד עינו

אם בהמה נפלה וכבשה ולא הניח לה לצאת, או שבעליה הניחוה בשמש ובא אחד ולא הניחה לצאת, נחלקו בזה, רבינא מחייב ורב אחא בר רב פטור. והשתא יש לתמוה, איך יתכן שמצמצם לאדם חייב, ורוצח הוא, ומצמצם לבהמה פטור, דאם על גוף האדם חייב, על ממונו בודאי יהיה חייב. אבל לאור המבואר, דבבהמה לא אמרינן היה לה לברוח, אם כן הוא נפלא מאוד, דזה צמצמצם לאו מידי עביד, דבלאו הכי יתכן שלא היתה יוצאת מהאש והמים, כמו שפסק הרמב"ם בחובל (שם), שאם דחפה למים ואש, אפילו היה לה לעלות חייב, דלא אמרינן שהיתה עולה, אם כן זה שבא לאחר מכן ומצמצם לאו מידי עביד, ולכן חייב, מה שאין כן באדם. אלא שלפי זה קשה מאוד סברת מאן דמחייב במצמצם, דמבואר שם דלמדה קל וחומר מרוצח, וז"ל הגמ' סנהדרין (עו, ב) "רבינא מחייב, קל וחומר, ומה רוצח שלא עשה בו שוגג כמזיד ואונס כרצון חייב בו את המצמצם, נזקין שעשה בהן שוגג כמזיד ואונס כרצון אינו דין שחייב בהן את המצמצם" ע"כ, ולאור המבואר קשה מאוד, דמה ענין זה לזה כמבואר.

⁶ פירוש: ולכאורה יש להקשות על שיטת הרמב"ם מהירושלמי (כלאים ח, ב) דמוכח שם דבבהמה גם שייך היה לה לברוח, דהנה איתא בירושלמי וז"ל: "רבי חמא בר עוקבא בשם רבי יוסי בי רבי חנינה אמר, המנהיג (קולו) [בקול] בכלאים לוקה כו', והתני טיפח כנגד עינו וסימיה, כנגד אזנו וחרשה, לא יצא לחירות. אמר רבי לעזר בי רבי יוסי קומי רבי יוסי, שנייא היא, שהוא יכול לברוח. תדע לך שהוא כן, דתני תפס בו הרי זה חייב" ע"כ.

פירוש, על מה שאמרו שאם מנהיג בקול בכלאים לוקה, דקול דבר ממשי הוא, מקשה הירושלמי מדתניא שאם עשה קול כנגד אוזנו של עבדו וחרשו לא יוצא לחירות, שמע מינא דקול לאו מעשה הוא, ומתוך, דאינו דומה, דעבד יכול לברוח מפני הקול ולכן פטור, שהוא גרם לעצמו שלא ברח, ותדע שהוא כן, דתניא, אם תפס בו ותקע באוזנו חייב, אבל לולי טעם זה היה חייב, דקול הוא מעשה, ולכן מנהיג בקול לוקה.

וכיון שנתבאר שאם תוקע באזנו פטור מטעם שיכול לברוח, יש להביא ראיה שגם בבהמה אמרינן שהיה לה לברוח, דהנה תניא בתוספתא (בבא

גדי) יעו"ש דמחלק דלברוח מן הגדיש יש בו דעת, אבל להסיר גחלת מלבו לא.

וצ"ל⁴ דדחפו לתוך האש ויכול לעלות (שם כ"ז ע"א), גרע טפי מגחלת יעו"ש.

ויותר⁵ נראה, דרבינו סבר דכפות לאו דוקא, ובזה מתבאר לנו טעם מאן דפטור מצמצם בהמת חברו מנזיקין, יעוין בפרק הנשרפין (סנהדרין ע"ז ע"א). דלכאורה תמוה, גופו חייב מיתה על מצמצם, ועל ממונו יהא פטור, ולפ"ז א"ש, דבהמה אין בה דעת, ולא היתה מהלכת מן המקום, משום שאין בה דעה, ואף אם היתה רוצה להלוך ולברוח, מכל מקום לאו כל בהמה אית בה דעת

⁴ פירוש: והנה הרמב"ם כתב "(חובל ומזיק ד, כב) "עבדו של אדם כגופו ובהמתו כממונו, כיצד, הרי שהניח גחלת על לב עבדו של חברו ומת או שדחפו לים או לאש והוא יכול לעלות משם ולא עלה ומת פטור מן התשלומין, ואם עשה כן לבהמת חברו חייב וכאילו הניח הגחלת על בגדו ונשרף שהוא חייב לשלם, וכן כל כיוצא בזה" עכ"ל, הנה מפורש בדברי הרמב"ם, שאם עשה כן לבהמת חברו, דהיינו שדחפה לים או לאש ויכולה לעלות משם, חייב.

ומקורו בסוגיא הנ"ל, דגרסינן בבבא קמא (כו, א): "אמר רבה, הניח לו גחלת על לבו ומת פטור, על בגדו ונשרף חייב. אמר רבא תרוייהו תננהי, על לבו, דתנן (סנהדרין עו, ב) כבש עליו לתוך האור או לתוך המים, ואינו יכול לעלות משם ומת חייב, דחפו לתוך האור או לתוך המים, ויכול לעלות משם ומת פטור" ע"כ.

והנה מבואר בדברי הרמב"ם, שאם דחף את בהמתו למים או לאש ויכולה להעלות משם, אף על פי כן חייב, וזה אינו מפורש בסוגיא בבהמה. ועוד, דכבר נתבאר שבבהמה אמרינן היה לה לברוח, ורק להסיר את הגחלת אין לה דעת, אם כן מנא ליה לרמב"ם שאם דחף בהמתו למים או לאש חייב, אפשר דאמרינן היה לה לעלות, כמו דאמרינן היה לה לברוח, אלא שמע מינא דפשיטא לרמב"ם, דדחפה לאש והיה לה לעלות, קשה לה יותר מלהסיר הגחלת מלבה, לכן כשם שחייב בשור שהניח על לבו גחלת, ולא אמרינן היה לו להסירה, קל וחומר דלא אמרינן היה לה לעלות מתוך האש. ⁵ פירוש: אבל רבינו חולק על הרב המגיד, ונראה לו, שהרמב"ם סובר דהא דתנן בגדי כפות, לאו דוקא, והוא הדין שאינו כפות, ולא אמרינן היה לו לברוח, ולפי זה דבריו אינם סותרים זה לזה, דלכן פסק בחובל ומזיק (ד, כב) דאפילו בהמה שאינה כפותה חייב אם הניח עליה גחלת, דלא אמרינן היה לה לברוח, ומה שכתב כאן גדי כפות העתיק לשון המשנה, ולא דוקא כפות כשיטת התוס' (שם).

ושיטה זו מוחזקת מאוד, דלפי זה יתיישב מה שיש לתמוה בסוגיא דסנהדרין (עז, א), דמבואר שם שאדם שנפל למים ובא אחד וכבשו במים ולא הניח לו לצאת רוצח הוא וחייב מיתה, ונקרא בפי חז"ל "מצמצם". אבל

אור שמח

הלכות נזקי ממון פרק יד הלכה י – סיום נזקי ממון

אנפשיה. אך בקדושין כ"ד (ע"ב) אמר דבר דעת איהו דמבעית אנפשיה, ובתוספתא נראה גם בבהמה, ואכ"מ⁸:

וסימה כו', וחרשה כו', לא יצא לחירות, אמר ר' ליעזר כו', שנייא היא, שהוא יכול לברוח, תדע לך כו' תפס בו ה"ז חייב. והנה תניא בתוספתא דב"ק פ"ו (ה"ה) צוח באזנו וחרשו פטור כו', המבעית בהמה של חברו פטור מדיני אדם כו', הרי דגם בבהמה שייך דהיה לה לברוח.

אמנם⁷, אטו להירושלמי, בהיה עבד כפות יצא לחירות אם תקע נגד אזנו וחרשו. והמכוון, כמו דאמר בבבלי, דאיהו הוא דמבעית

הנה מבואר שלפי הבבלי הטעם שפטור הוא מפני "שנותן לבו אל פחד קול הבא פתאום", ופחד זה מזיק, ולא מפני שיכול לברוח, ולכן גם עבד כפות אינו יוצא לחירות אם תוקע בקול כנגד אוזנו.

והשתא לא קשיא מידי, דהרמב"ם פוסק כהבבלי ולא כירושלמי, ובאמת בבהמה לא אמרינן היה לה לברוח, והטעם שתוקע בקול והזיקה פטור, לא מחמת שיכלה לברוח, אלא מחמת שמפחידה את עצמה. ואף על פי שבגמ' קידושין אמרו: "שאני אדם, דכיון דבר דעת הוא, איהו מיבעית נפשיה", ומשמע דדוקא אדם מבעית נפשיה דהוא בר דעת ולא בהמה, ועל כורחך בבהמה פטור מטעם אחר דהיה לה לברוח, הא לא קשיא, דבתוספתא (שם) דאמרו שגם בתוקע בבהמה פטור מוכח, דהתוספתא סוברת שגם בבהמה אמרינן דמבעיתה את עצמה, לפיכך פטור בבהמה ולא מפני שיכולה לברוח, ולא קשיא מידי על הרמב"ם.

[אבל לא זכיתי להביא את דבריו הקדושים, דרבינו מניח את דברי הירושלמי בתמיה, דבאמת, מדוע בעבד כפות והכה כנגד אוזנו אינו יוצא לחירות. וצ"ע. ודע, דאף על פי שרבינו לא אומר בפירוש, דהירושלמי והבבלי חולקים, על כורחך כך כונתו. ועוד צריך עיון דאם לפי הבבלי פטור מפני שאיהו מבעית נפשיה מדוע באוחז בו הוא פטור].

⁸ דינים מחודשים העולים:

- א. שיטת הרמב"ם, דלא אמרינן בבהמה היה לה לברוח, ולכן אם שרף גדיש והיה גדי שאינו כפות ונשרף, חייב.
- ב. ומטעם זה מצמם באדם חייב ובבהמה פטור, דבבהמה דלמא היתה עולה מהמים או מהשמש, והמצמצם לאו מידי עביד.
- ג. התוקע בקול כנגד אדם וחרשו פטור. לפי הירושלמי, כיון דאדם יכול לברוח, ולפי הבבלי דאיהו עביד על נפשיה.
- ד. התוקע לעבד כנגד אוזנו וחרשו אינו יוצא לחירות. לפי הבבלי כיון דאיהו עביד אנפשיה, ולכן גם בעבד כפות אינו יוצא לחירות. ולפי הירושלמי, דהטעם הוא מפני שהיה יכול לברוח, יש לעיין מה הדין בתוקע כנגד אוזנו של עבד כפות.

קמא פרק ו הלכה טז) "המבעית את חברו פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים, צווח באזנו וחרשו פטור, אחזו באזנו וחרשו חייב, המבעית בהמת חברו פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים" ע"כ, הנה מבואר שהתוקע בקול באוזן בהמה פטור, ועל כורחך הוא מטעם שיכולה לברוח, דהרי נתבאר שאם תופס את עבדו ותוקע באוזנו חייב דקול מעשה הוא, ועל כורחך דגם בבהמה אמרינן דהיה לה לברוח, והוא קשיא גדולה על שיטת הרמב"ם, שבבבהמה לא אמרינן היה לה לברוח.

⁷ פירוש: ויש ליישב שיטת הרמב"ם, דהנה לפי הירושלמי, דהטעם שאם הכה כנגד אוזנו וחרשו אינו יוצא לחירות כיון שיכול העבד לברוח, אם כן באופן שהיה העבד כפות והכה כנגד אוזנו וחרשו, יצא העבד לחירות, דהרי אינו יכול לברוח. וקשה, דבודאי בכל אופן אין העבד יוצא לחירות, מדתניא סתם טיפח כנגד אוזנו אינו יוצא לחירות, ולא מחלק בין אם היה כפות ללא היה כפות.

לפיכך סובר הרמב"ם דאין הלכה כהירושלמי, אלא כהבבלי, דעיקר הטעם שפטור בהכה כנגד אוזנו אינו מפני שהיה יכול לברוח, מפני שהוא מפחיד את עצמו מחמת הקול, והפחד שלו גורם לו את הנזק, דכך איתא בבבלי בקידושין (כד, ב): "ת"ר הכהו על עינו וסמאה, על אזנו וחרשה, עבד יוצא בהן לחירות. נגד עינו ואינו רואה, כנגד אזנו ואינו שומע, אין עבד יוצא בהן לחירות. אמר רב שמן לרב אשי, למימרא דקלא לאו כלום הוא, והתני רמי בר יחזקאל תרגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו משלם נזק שלם, ואמר רב יוסף אמרי בי רב סוס שצנף וחמור שנער ושברו כלים בתוך הבית משלמים חצי נזק, א"ל שאני אדם, דכיון דבר דעת הוא, איהו מיבעית נפשיה, כדתניא המבעית את חברו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, כיצד, תקע באזנו וחרשו פטור, אחזהו ותקע באזנו וחרשו חייב" ע"כ.

ופירוש רש"י וז"ל "כנגד עינו - שהכה בכותל והבעיתו בקול, ואינו רואה או נתחרש: ושברו - בקול: משלם נזק שלם - כסומכוס מוקמינן לה בב"ק דאמר בהמה שהזיקה בצורות משלם נזק שלם: ושברו את הכלים - בקולם. חצי נזק - כדין צורות לרבנן דפליגי עליה דסומכוס בב"ק ואמרי אינו משלם אלא חצי נזק צורות: שאני אדם דבר דעת הוא - האי ניזק, וכי מיבעית, מדעתיה קא מיבעית, שנותן לבו אל פחד קול הבא פתאום". עכ"ל